

BARÁTH VIKTÓRIA*

A donbászi munkaszolgálat a Beregszászi járás elhurcoltjainak emlékezetében

Rezümé A tanulmány témája a donbászi munkaszolgálat kutatása volt hét település elhurcoltjainak emlékezései alapján. A dolgozat fő forrását ezek a túlélők képezték, akikkel egységes kérdések alapján összeállított mélyinterjúkat készítettünk az akkori események történéseiről.

Az általunk megírt munka alapján levonhatjuk azt a következtetést, miszerint a Kárpátalján erőszakkal bevezetett sztálini rezsim az élet minden területén negatívan érintette a terület lakosságát, magyarságát.

A hatalmat átvevő szovjet hatalom újabb és újabb intézkedések által mindig megtalálta a módot a szovjetesítést ellenző vagy a szovjet rendszernek nem behódoló egyének, egyes esetekben egész társadalmi rétegeknek az eltávolítására. Ezek közé az intézkedések közé tartozik a jelen kutatás tárgyát képező donbászi munkaszolgálat, amely 1947-ben vette kezdetét a vizsgált térségben. Bár a hatóságok szerint a bányászati munkák csak a katonaköteles korú fiatalokat érintették, az általunk végzett kutatások egyértelműen bizonyítják, hogy több esetben vittek el 18. életévüket be nem töltött személyeket is, amelyek okaként a visszaemlékezők egyhangúlag az irányukba megnyilvánuló bizalmatlanságot jelölték meg.

Kijelenthetjük, hogy a kutatás elérte a célját, hiszen sikerült felkeresni a hét település majdnem mindegyik túlélőjét. Azért csak majdnem mindegyiküket, mert Mezőváriban egy elhurcolt nem kívánta válaszaival segíteni munkánkat, míg Borzsován, Makkosjánosiban és Benében a munkaszolgálatot teljesítők súlyos betegségük okán nem tudtak volna válaszolni az általunk feltett kérdésekre. Ezzel ellentétben elmondhatjuk, hogy sikerült hiteles képet kapni a szovjet hatalom magyarellenes politikájáról ezen férfiak elbeszéléseiből, akik mindezt a meghurcoltatást és megaláztatást átéltek. Hiszen a túlélők elmondásai adnak csak igazán hiteles forrást az eseményekről, melyek alapján lehet mérlegelni a szovjet rezsim terrorra és megfélemlítésre irányuló intézkedéseit. Ezúton szeretnénk mindannyiuknak köszönetünket kifejezni azért az odaadó, segítőkész, és nem utolsósorban lelkiüket újból felkavaró emlékek megosztásáért.

Kutatásunk során nem voltak nehézségeink, az adatközlők mindannyian segítőkészek, nyitlak és őszinték voltak.

Következtetésképpen levonható az, hogy a munkánk nem teljes, szükség lenne a témában további kutatásokra, gondolunk itt a többi magyarlakta járásokban élő szemtanúk elbeszéléseire, történelmi hitelességükre, mivel kutatásunk csak a Bene és Mezővári, Kígyós, Makkosjánosi, Balazsér, Búcsú, Borzsova községből elhurcolt donbászi munkaszolgálatosok elmondásai alapján készült.

Резюме Темою публікації є дослідження подій, пов'язаних із відправленням закарпатських громадян на примусові роботи в Донбас. Джерелом досліджень послужили розповіді громадян з семи поселень Берегівського району, які повернулися з примусових робіт, та дані, отримані на основі анкетування родичів тих депортованих, які не загинули на чужині.

В основній частині роботи йдеться про фактичні історичні події, про умови депортації, час, проведений у таборах, та про суспільну адаптацію громадян після повернення додому. На основі опитування ми визначили картину того, як вони бачать перспективу збереження угорців Закарпаття як нацменшини.

Ми можемо стверджувати, що дослідження досягло своєї мети і нам вдалося відтворити реальну картину антиугорської політики радянського уряду. Ми змогли поспілкуватись із кількома свідками депортації з Берегівського району, які пережили всі знущання, та ознайомилися з доступною науковою літературою, у якій описано ці події.

У процесі роботи проблем не виникло, свідки із задоволенням розповідали про фактичні події того часу.

Як підсумок можна сказати, що робота не охоплює повністю всі моменти, а це спонукає до подальших досліджень. Сподіваємося, що наше дослідження вдасться розширити розповідями інших очевидців, які пережили страхіття депортації.

Az 1944-es rendszerváltás utáni időszak Kárpátalja életére óriási negatívumként hatott, amely a szovjet rendszer egyfajta magyarellenes nemzetiségpolitikájában nyilvánult meg. A magyarokat származásuk miatt bűnös nemzetnek nyilvánította, és igyekezett különböző intézkedésekkel megnyirbálni a kárpátaljai magyar férfilakosság számát.

Első ilyen intézkedése az volt, hogy a 18 és 50 év közötti magyar férfiak kötelesek voltak jelentkezni háromnapos munkára, ún. „malenykij robotra”, ami persze hosszú éveket vett igénybe, sőt a legtöbbször haza sem került, hanem odahalt.

A szovjetek magyarellenes törekvései ennyiben nem fulladtak ki, a hatalom újabb intézkedése következett, amely az előzőhöz hasonló képet mutat, s ez abban nyilvánult meg, hogy a régió katonaköteles korú magyar fiataljait bizalmatlannak nyilvánítva –

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, V. évfolyamos történelem–magyar szakos hallgatója. A tanulmányt Molnár D. Erzsébet lektorálta.

katonai szolgálat teljesítésére – arra kötelezték, hogy szolgálati idejüket a Donyec-medencei szénbányákban töltsék le.

A magyar férfiak a donbászi szénbányákba való erőszakos elhurcolása 1948-ban indult meg, de a hatóságok már 1947-ben a sajtón keresztül propagandát indítottak a szénmedencébe történő munkára, amelyek a következőképpen hangzottak: a *Vörös Zászló* című lapban ezek a sorok láttak napvilágot a fent említett évben: „*Ukrajna kincsei között az első helyet a doneci szén foglalja el... Ukrajnában új szénbánya-vidék alakul, melyet „Jobbparti Donmedencének” neveztek el. Rendkívül gazdag szénbányákra akadtak, melyekben már el is indult a munka.*”¹

Ezután egyre több cikk jelent meg az újságban, amely a fiatalokat a munkára ösztönözte, amit főleg azzal akartak elérni, hogy magas pénzbeli juttatást ígértek: „*Titov Nikolaj és Kogtyev Vaszily donbászi szénbányászok egy váltás alatt 138 tonna szenet fejtettek és raktak be. A hős sztachanovista vajúrokat bő pénzzutalomban részesítették. A két bányász egyenként egy nap alatt 1308 rubelt keresett.*”²

A munkaszolgálatot propagáló sajtóban természetesen a FZO-iskolák³ jelentőségéről is számos cikket jelentettek meg:

„*A mi országunkban nincsenek olyan dolgozók, akik arra kényszerülnek, hogy a gyárak és üzemek ajtajain munkáért kopogtassanak.*

A Kárpáti területen a FZO-iskolába való behívás jelentőségét nehéz felmérni, mert ezen munkások legnagyobb része népgazdaságunk egyik legfontosabb ágában, a szénbányászatban képezi ki magát. A bányászok a munkásosztály vezető csapata, munkájukat népünk megbecsüli. Mindenkinek, aki most a FZO-iskolába megy, tudnia kell, hogy milyen fontos helyre küldi őt Hazánk. Nekünk iparunk ellátására évi 250 millió t szenet kell termelnünk. Elvtársak, ez a szám már magában véve is elég bizonyítéka annak, hogy milyen fontos feladatokat bíz reátok hazánk.”⁴

A férfiak munkára való buzdítása 1948 folyamán nem szűnt meg a Kárpátalján megjelenő lapban, minden eszközt bevetettek annak érdekében, hogy minél több az igazságról mit sem sejtő magyar fiút/férfit csalogassanak Donbászra. A felhívás a következőképpen hangzott: „*Nyílt levél a Kárpáti terület ifjúságához! Drága Kárpáti területi testvéreink! Mi, a FZO 14. sz. iskolájának tanulói, forró üdvözlünket küldjük nektek a Komszomolec Horlovszki rajon Sztálini területi bányából.*

Együtt van itt a berehovi, munkacsevoi és uzshorodi körzet jövődöbéli bányászifjúsága.

Idejövet átutaztunk az egész Ukrajnán, láttuk mily szabadon és boldogan él a hatalmas szovjet nép. Biztosítunk benneteket, kedves testvéreink mi valamennyien a legnagyobb igyekezettel tanuljuk mesterségünket, hogy minél több szenet adjunk Hazánknak.

Ebben az iskolában szép, tiszta lakásunk van, étterem, klub, könyvtár, sportterem állnak rendelkezésünkre... Munka után önképzőkörökben, irodalmi-, ének-, zene-, és sportkörökben szórakozunk s nyelvkurzuson veszünk részt.

*...A levelet egyhangúlag elfogadták a tanulók 1948. márc. 17-i gyűlésen.*⁵

Kedves Elvtársak és Elvtársnők!

A Donbászban dolgozó berehovi ifjak nevében szeretettel üdvözlünk benneteket. Nagyon jól érezzük magunkat a FZO-iskolákban, mert szorgalmas munkáért elismerésben és megbecsülésben van részünk. Élelmezésünk teljesen kielégítő.

... Jöjjetek ide minél többen. Üdvözlünk titeket, kedves jövődöbéli munkatársaink.

*Kroo Simon brigádvezető, Imre Endre, Preznanszki Mihály, Malega János, Rabcsák Miklós...”*⁶

¹ Sz.n.: A doneci szén. – In: *Vörös Zászló*. Beregszász. 1947. X. 23., 3. évf., 85 (189). szám, 1.

² Sz.n.: A donbászi bányászok csúcsteljesítménye. – In: *Vörös Zászló*. Beregszász. 1948. III. 21., 4. évf., 25 (245). szám, 2.

³ FZO – fabricno-zavodszkoje obucsenije, vagyis üzemi-gyári oktatás.

⁴ Sz.n.: – In: *Vörös Zászló*, 4. évfolyam, 20. szám, 1948. március 4., 1.

⁵ Sz.n.: „Levél Donbászból.” – In: *Vörös Zászló*. Beregszász, 1948. IV. 15., 4. évf., 32 (252). szám, 2.

⁶ Uo. 2.

A propagandának köszönhetően számos magyar férfi a jobb megélhetés és a magas fizetés reményében önként ment el Donbászra dolgozni, de mivel számuk nem elégitette ki a hatalom igényeit, ezért 1948-tól elkezdődött a férfiak erőszakos elhurcolása a donyeci szénbányákba.

Kárpátalja különböző területeiről a hatóságok minél több fiatal munkaképes ifjút igyekeztek összegyűjteni. A behívók lakóhelyükhöz legközelebb eső központi gyűjtőhelyre szólította őket, majd innen indultak tovább az ún. elosztóba.⁷

A kisebb falvakban a kisbíró feladata volt kidobolni a munkaszolgálatra való jelentkezés kötelezettségét. Ezt követően pedig buszokkal, szekerekkel, vonatokkal szállították őket a donyeci szénmedencébe.⁸

Az általunk vizsgált térség településeinek mindegyikét – Makkosjánosi, Kígyós, Bene, Mezővári, Borzsova, Búcsú, Balazsér – kivétel nélkül érintette a szovjet hatalom sajátos nemzetiségi politikája, melynek alapján a kárpátaljai magyar katonaköteles korú fiatalokat megbízhatatlannak nyilvánították, így nem teljesíthettek katonai szolgálatot. Ehelyett bányászati munkára irányították őket a donyeci szénmedencébe, ahol kötelesek voltak letölteni a három év szolgálati idejüket.⁹

A hatóságok hivatalosan nem indokolták, hogy a munkaszolgálatnak miért ezt a formáját kényszerítették a kárpátaljai magyarság fiataljaira. Elegendőnek bizonyult számukra, hogy egyszerűen kiküldték a katonai behívót, és az illetőnek jelentkeznie kellett a megadott időben a megadott helyen. A behívottaknak eleget kellett tenniük a parancsoknak, tudomásul kellett venniük, hogy szolgálati idejüket a szokványostól eltérő módon fogják letölteni. Aki megpróbált kibújni ez irányú kötelezettségének teljesítése alól, arra további, még keményebb megpróbáltatások vártak, és végül mégsem kerülhetett el a donyeci szénbányákat. A fiatalokat fegyveres őrök kíséretében szállították Donbászra.¹⁰

Az elhurcoltak először az úgynevezett FZO-iskolába kerültek, ahol felkészítették őket a rájuk váró feladatokra. Az iskola befejezése után a dolgozók munkájuk fejében fizetést is kaptak, attól függően, hogy ki milyen nehéz munkát végzett.

Az otthonuktól távol lévő bányászati munkások számára azonban a legnagyobb veszélyt a körülmények jelentették, amelyek közt életüket kockáztatva dolgozni voltak kénytelenek. A legtöbb helyen a vajatok magassága miatt mind a fűrást, mind a robbantást és a kitermelést végzőknek hason csúszva, vízben kellett ledolgozni a nyolc órás műszakot. Nyilvánvalóan ez volt az oka a sorozatossá vált szökéseknek, amivel a munkaszolgálatosok többsége megpróbálkozott. A szökevények egy részét még útközben elfogták, de a hazatértek sem örülhettek sokáig, valamennyien a hatóságok kezére kerültek, majd büntetésben részesültek.¹¹

A szovjet hatalom sajátos nemzetiségpolitikájának ez a fajta bizalmatlansági jellege 1952-ben szűnt meg, amikor Donbász helyett katonai szolgálatra vitték a magyar fiatalokat is. Arról, hogy összességében hány embert hurcoltak el és hányan lettek áldozatai e furcsa kisebbségpolitikának, összesítő adatok sajnos nincsenek.

A sztálini rezsimnek ez a sajátossága a szóban forgó települések férfilakosságát is nagyban érintette. Benéből a rendelkezésre álló adatok alapján 20, Mezőváriból 25, Kígyósról 15, Borzsováról 30, Makkosjánosiból 4, Balazsérrel 20, míg Búcsúból körülbelül 6 férfit vittek el donbászra munkaszolgálatra. A mostani kutatás keretében Mezőváriban a jelenleg élő öt elhurcoltból négyet (egy adatközlő nem volt hajlandó interjút adni),

⁷ Molnár D. E. – Tóth ZS.: A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról donbászai kényszermunkára. – In: „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenykij robot”-ra a sztálini lágerbe 1944/45– 955. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre. Pécs, 2009. 228.

⁸ Molnár D. E. – Tóth ZS., 2009: im 220.

⁹ Svetkó Erzsébet: A donbászai munkaszolgálat. – In: Köz-politika. Beregszász, 2003. 56.

¹⁰ Svetkó Erzsébet: Nemzetiségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépítésének idején. – In: Diákok és fiatal kutatók tudományos konferenciájának anyagai I. Beregszász, 2005. 6.

¹¹ Svetkó Erzsébet, 2003: i.m. 57.

Benében a négy túlélőből hármat (egy betegsége miatt már nincs beszámítható állapotban), Makkosjánosiból két munkaszolgálatot teljesítőből egyet (ágybanfekvő beteg és már nem működik megfelelően az emlékezete), Balazserről mind a két elhurcoltat, Borszaváról két túlélőből egyet (az egyik szintén betegség miatt nem tudta segíteni munkánkat), Kígyóson mind az öt elhurcoltat, míg Búcsúban a még élő egy adatközlőt sikerült felkutatni, s egységes kérdések alapján összeállított mélyinterjú formájában kikérdezni őket az akkori eseményekről és a munkatáborban töltött idejükről.

Az interjúkban kapott válaszok elemzésével külön foglalkoztunk, mindegyiket összehasonlítottuk és ezek alapján építettük fel munkánkat, amely négy egységből áll. Az első két részben az elhurcoltak személyes adatait, az elhurcolás körülményeit s a lágerben töltött időszakot taglaljuk, a másodikban pedig az elhurcolás időszakának emlékezetét, magát a szovjet képet a szemtanúk visszaemlékezése alapján. Az utolsó részben pedig az elhurcoltak jövőképét, jelenlegi életüket, magyarságérzetüket vizsgáljuk.

A Mezővárírból megkérdezettek közül, akik Donbázon munkaszolgálatot teljesítettek a legidősebb 1927-es születésű, a legfiatalabb 1935-ben született, Benében a legidősebb 1925-ös, és a legfiatalabb 1932-es születésű, Balazséron mindkét túlélő 1929-ben született, Kígyóson pedig a legidősebb 1927-ben, a legfiatalabb 1930-ban született. A makkosjánosi elhurcolt 1933-as, a borszavai 1931-es, míg a búcsúi 1934-es születésű.

Jelenlegi foglalkozásukat tekintve mindannyian nyugdíjasok.

Mezőváríriban egy adatközlőt kivéve, aki Jehova Tanúja, mindegyikük református vallású, Benében viszont egy megkérdezett kivételével, aki római katolikus a többiek Jehova Tanúinak vallották magukat. Kígyóson egy munkaszolgálatot teljesítőt kivéve (görög katolikus) mindegyikük református vallású. Balazséron egyikük görög katolikus, míg a másik református. A makkosjánosi túlélő görög katolikus, míg a búcsúi adatközlő református vallású ugyanúgy, mint a borszavai elhurcolt.

Nemzetiségüket tekintve mindannyian magyarnak vallották magukat.

Az elhurcolásuk idején nőtlenek voltak, tehát egyértelmű, hogy gyermekük sem volt. Legtöbbjük (kilenc fő) földművesként dolgozott, míg a többiek közül egy tanuló volt Beregszászban. Hárman gyári munkásként, illetve egyik adatközlő kereskedőként, a másik pedig napszámosként kereste meg a mindennapi betevőt.

Arra a kérdésre, hogy milyen pártnak vagy szövetségnek volt tagja abban az időben, a túlélők egyöntetűen azt válaszolták, hogy semmilyen pártnak nem voltak a tagjai. Az elhurcolás időpontjában némi eltérések vannak a válaszadók emlékezete alapján: Benében az egyik túlélőt 1947-ben, a másikat 1951-ben, a kígyósi megkérdezettek közül hármat 1948-ban, két adatközlő közül az egyiket 1947-ben, míg a másikat 1949-ben hurcolták el, csakúgy, mint a borszavai elhurcoltat. Mezőváríriban a megkérdezettek közül kettőt 1948-ban vittek el, míg a másik részüket 1947-ben és 1952-ben. Balazserről mindkét túlélőt 1948-ban vitték el, a búcsúi és makkosjánosi elhurcoltakat viszont 1950-ben, akik ekkor még csak 16, illetve 17 évesek voltak. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a szovjeteknek nem feltétlenül az volt a céljuk, hogy csak a katonaköteles fiúkat kényszerítsék munkaszolgálatra, hanem hogy a férfiak „likvidálásával” a magyarság számát is megnyirbálják.

A helyi pártszervezetek mindent megtettek annak érdekében, hogy a munkaszolgálatot kedvező színben tüntessék fel a fiatalok előtt. Ebben nagy szerepe volt a helyi agitátor- és propagandamunkának:

„A FZO-iskolába való behívással kapcsolatban nagy feladatok állnak a párt- és szakszervezetek előtt. Széleskörű politikai munkát kell kifejteni a városokban és falvakban, meg kell magyarázni, mennyire fontos a szénipar fejlesztése népgazdaságunk, Hazánk hatalmának megerősítése terén. Nem szabad megfélemezni arról, hogy azok a fiatalok, akik most ezekbe az iskolákba mennek, többnyire először hagyják el családjukat: segíteni kell őket abban, hogy megtegyék ezt az első lépést az önálló élet felé.”¹²

¹² Sz.n. – In: Vörös Zászló. 4. évfolyam, 20. szám, 1948. március 4., 1.

Bizonygatva a jó körülményeket, melyekben a Kárpátaljáról érkezett dolgozók részesültek a Donyec-medencében, különböző levelek jelentek meg az általunk vizsgált sajtó hasábjain:

„Alig néhány hónapja jöttem el Bótrágyból, társaimmal együtt. Kitűnően érzem itt magam, egészséges vagyok... Amíg tanultam havi 350 rubel fizetést kaptam a teljes ellátáson kívül. Most már mint szakmunkás dolgozom a bányában és nem egészen egy hónap alatt 2200 rubelt kerestem.

... De vannak itt olyanok is, akik itt is az otthoni kulákvé életet szeretnék élni – munka nélkül. Ezek írják haza a kétségbeesett hangú leveleket, ezek szítják az elleneséges propagandát. Mi, akik boldogan jöttünk ide, mert segíteni akarjuk Hazánk nagy újjáépítési munkáját, sulyt helyezünk arra, hogy ezeknek a kulákelemeknek a hazugságait megcáfoljuk és felvilágosítsuk az otthoniakat a valóságos helyzetről.

*Demeter Ferenc*¹³

A propagandák hatására az egyik benei adatközlő 1952-ben érkezett Donbászra, persze nem erőszakkal elhurcolva, hanem önkéntesen ment el dolgozni a jobb megélhetés végett, amelyre ő így emlékszik vissza: *„Éngem nem vittek, hanem én önként mentem '52-be, mert itthon lehetetlen vót a helyzet. És elmentem, má Balogh Jóska bácsi má ott vót, és ű hozzá mentem. Én önként mentem '52-be, majd '58-ba megin ementem, lehetetlen vót a helyzet, a családi állapotom, nehéz vót a helyzetünk”.*

Az összegyűjtésük, a Benéből elhurcoltak visszaemlékezése alapján úgy zajlott, hogy jöttek és elvitték őket, míg Mezőváriban megosztott válaszok születtek, ketten azt mondták, hogy behívót kaptak, amelyet a katonai sorozóbizottság küldött ki, míg a másik két válaszadó pedig azt, hogy kidobolta a kisbíró, és/vagy jöttek és elvitték. Kígyóson a megkérdezettek többségének a válasza az volt, hogy jöttek és elvitték őket, míg egy túlélő szerint mindenki ment és ő is velük tartott, Balazséron az egyik adatközlő felszólítást kapott, míg a másik megkérdezettet elvitték ugyanúgy, mint a balazséri szemtanút. A makkosjánosiba való munkaszolgálatot teljesítő emlékei szerint ő községi felszólítást kapott, és ugyanezt vallotta a borszavai válaszadó is.

Az adatközlők így emlékeznek vissza:

Balogh József: *„Az úgy vót, hogy éjjel eljöttek, vótak ilyen druzsinyisták, eljöttek éjjel paszportvizsgálatra. Mondja, nincs benne egy körpecsét. Megnézte a szüleimét, azt mondta, hogy jó. Azt mondta, hogy tessék feljönni az irodába, ez éjjel egy órakor volt. Hát én fogtam magam, felöltöztem, szedtem a paszportomat, vittem, meg a katonakönyvem, ne küldjenek már azér külön haza, ha nem jó. Mikor felmentem az irodába, láttam, hogy ott vannak ilyen fiatal fiúk többen is, ott vót a bíró, és fiatal fiúk, velem egy idősök körülbelül, azokkal ott vót az anyjuk is meg minden, és láttam, hogy ők is, meg a bíró is tette a szépet. Mondta, hogy a te paszportod nem jó, s egyszer csak bejelenti, hogy fiúk, aszmondja, be kell menni sorozatra. De legyetek nyugodtan mindenki visszajön. Há én tudtam, hogy én nem jövök vissza, mert azelőtt nekem még konfliktusom vót a kolhozba. Dógoztam egy sofőr mellett, mint kiségitő és hát éjjel-nappal kellett dógozni. Éjjel menni kellett az autóval kijavítani, mentünk, és akkor három vagy négy hónap eltelt és nem kaptam semmit. Bementem a buhálterhez, hogy tessék már valamit írni, hogy mit kapok én? Hát 25 munkanapot fogsz kapni, így határozta a vezetőség. Hát én dógozok vasárnap mindennap, hát a 30 munkanapot se érdemelhetem meg? Hát így határozott a vezetőség. Összel, mikor szedték a fiatalokat sorozásra Donbászra, akkor a vezetőség azt mondta, hogy engemet is el kell vinni, de közben én dógoztam két évet kovácműhelybe az öreg kováccsal, de onnen kikerültem, és azt mondták, hogy ha ez nem fogad szót, megyen, ezt is el kell vinni! Aztán megalakultak a kolhozok, de nem adtak bennük semmit sem, úgy gondoltam magamban, hogy elmegyek én Donbászra magamtul is. Na de a szüleim, ugye fiatal voltam, anyámék elkezdtek sírni, más isten hal meg. Endre bácsi hazajött szabadságrul, mondta,*

¹³ Sz.n. „Üzenet a Donbászból!” – In: Vörös Zászló. Beregszász. 1948. II. 26., 4. évf., 18 (238). szám, 1.

jaj, Józsikám, gyere, aszmondja, jó munkahely, amelyet akarsz. Hát Endre bácsi, megbeszéljük, oszt megyünk önként. Na de az ú anyja is meg az enyém sírtak, hogy ne menjetek. Nem mentünk el, ez volt nyáron. Összel minket elvittek. Mondom a bírónak, útravaló kell, átöltözni, alsónemű, ennivaló! Nem, aszmondja, haza nem mehet senki, mert a fiatalok szökdöstek szerteszíjjel, nem akartak menni. Mondom, én megyek haza, elkészülök, s visszajövök. Közben a Balog András bácsi azt mondja a bírónak, hogy én felelek érte, hogy velem hazajön. Hazajöttem, mondok a szüleimnek, hogy bevittek szolgálatra és biztos, hogy engem elvisznek és nem jövök haza, de nem is akartam.

Akkor a fiúk szökdöstek szerte-szíjjel, bevittek minket Beregszászba, ott bezártak bennünket egy helyiségbe, és kimenni nem vót szabad. Én mondtam a milicistának, hogy én nem szökök el, én elmegyek, úgy is vót, el is mentiünk.”

Holozsai István: „A katonai parancsnokságon keresztül, mi nem megbízhatók vótunk, azért a katonai parancsnokság vitt bennünket Donbászra.”

Medvigy Vilmos: „Beregszászba behívtak bennünket és onnan el se engedtek. Felszólítottak mindenkit, hogy '28-'29-esek jelentkezzenek! Aki jelentkezett, az jó vót, aki nem, az itthon maradt.”

Papp János: „Ementem a munkába, ementem, mikor felszólítottak, hogy menjek, akkor azt mondtam, hogy el tudok menni. Akkor szótam a főnökömnek, hogy mi a helyzet. Azt mondja, hogy írjak nekik egy olyan kérvényt, hogy én kellek oda, hogy ne vigyenek el. Én bevittem a paszportot, oszt elmentem jelentkezni, hogy ne legyen valami hülyeség. A templomudvarnál vót ott a bizottság, elmentem oda, de munkából, biciklivel mentem minden, munkába mentem. Elmentem oda, oszt akkor odaadom a kérvényszerűséget és aszmondja a főnök, rám néz, azt kérdi ott egy másik férfitől, nézd meg mennyi ember hiányzik még, amennyi szükséges arra a helyre, ahová nekünk kellett menni. Aszmondja, még vagy három ember. Nézem, szépen csak rám mutatott, ott áll, fogjátok meg és vigyétek el. Engem már várnak haza, én már a vonaton vagyok Munkácson.”

Bodnár Ferenc: „Felszólítottak, hogy vigyem fel a paszportomat az irodába. Az iroda itt vót a templom mellett, ahol az óvoda vót és vigyem fel, és holnap menni kell érte. Holnap menni kellett érte a református templomudvarba, ahol a klinika van, és ott drótbul vót a kerítés, s már körül vót ülve már tróger milicistákkal és gépfegyverrel, úgyhogy onnan már kijönni nem lehetett. Ha már mindenki összegyűlt, csináltak ott sorakozót meg ezt meg azt, mint a katonáknak, és még ott is háltunk egy éccaka. Onnan oszt betolattak egy fedeles autót, és arra felültettek és Munkácsra vittek egybül.”

Pontos számot, hogy hány embert is vittek el Mezővári községéből, egyikük sem tudott mondani, de a válaszok alapján 1947-ben kb. 20 embert, 1948-ban kb. 20–25 között lehetett a számuk, Kígyósról kb. 5–15 között, Makkosjánosiból 4-et, Búcsúból kb. 5-6-ot, Borsaváról 30-at Balazserről 20-at, míg Benében két visszaemlékező elmondása alapján 1951-ben kb. 4-et, és 1947-ben kb. 20 embert vittek el.

A megkérdezettek szinte mindegyikét Beregszászban a református templomnál gyűjtötték össze, míg a kígyósi válaszadók közül egyet Munkácson, s volt aki nem emlékezett rá, hogy hol zajlott a toborzásuk.

A adatközlők többségét teherautóval, teherszállító vonattal, szekérrel, illetve személyszállító vonattal vitték a kárpátaljai gyűjtőhelyre, viszont egy benei válaszadó elmondása alapján, neki egyedül kellett odamennie.

Az elhurcoltak majdnem mindegyike azt mondta, hogy a toborzás alatt nem alkalmaztak erőszakot, viszont egy kígyósi szemtanú szerint igen is voltak verések, amiről így nyilatkozott: „Vót akit megverték, s még 3 napig a végébe sem engedték”.

A kárpátaljai gyűjtőhely után Mezőváriból az egyik túlélő emlékei alapján öt először Munkácsra, a másik adatközlőt Szolyvára, ugyanúgy, mint a borsavai elhurcoltat, míg a többi két munkaszolgálatot teljesítő férfit pedig rögtön Donbászra vittek. Benében az egyik megkérdezettet először Munkácsra, majd a Horlovkai járásba, míg a másikat

rögtön Donbászra szállították. A kigyósiak elmondása szerint a gyűjtőhely után többségüket Munkácsra, majd Horlovkára, azután Nikitovkára vitték, s volt, akit a gyűjtőhely után rögtön Vorosilovográdra szállítottak. A Balazsériak közül az egyik elhurcoltat először Husztra, míg a másikat Munkácsra vitték ugyanúgy, mint a jánosai túlélőt. A búcsúi adatközlőt viszont közvetlenül Podheringbe.

Az elhurcoltak közül öten pontosan tudták, hogy hová is fogják őket vinni, míg a többiek nem, s az útvonal alapján is csak egy visszaemlékező tudta megállapítani, hogy merre is tartanak valójában.

Az útvonal megjelölésénél mindegyikőjükénél megegyező válaszok voltak: Lemberg, Kijev, Harkov, Ivanovka, Horlovka, Komszomolec, Dnyipropetrovszk érintésével vitték őket Donbászra.

Az, hogy milyen módon szállították őket oda, majdnem megegyező válaszok születtek, amely nem volt más, mint személyszállító, illetve teherszállító vonat, míg a kigyósiak többségét marhavagonokba zsúfolták és vitték a kijelölt helyre.

A megkérdezettek közül nyolcan tudnak csak olyan esetről, hogy valaki valamilyen oknál fogva mentesült a donbászi munkaszolgálat teljesítése alól. Egy kigyósi adatközlő emlékei szerint az illető is csak azért menekült meg, mert szemtanúja volt egy gyilkosságnak, amit egy hivatali személy követett el, s hallgatásának ára a szolgálat alóli felmentése volt. A benei megkérdezettek közül Máté András így emlékszik vissza: *„Az ilyen fiúkat szedték össze, pl. ha valaki traktorista vót, vagy valamilyen munkába vót, azt nem vitték el, csak az olyat, akinek ilyen kolhoz vót, valami ilyeneket vittek el”*. A szintén Benében élő Holozsay István elmondása alapján főleg azok mentesültek a munkaszolgálat alól, akik elbújtak. Mezőváriban egy megkérdezett azt vallotta, hogy csak azokat nem vitték el, akik betegek voltak. Medvigy Vilmos is elmesélt egy történetet: *„A községi bíró, akit megmentett, mert vót itt egy tag, akinek azt mondta, hogy nem, annak nem kellett.”* Valamint Bodnár Ferenc is tud ilyen esetről, amire így emlékszik vissza: *„Úgy csináltak, hogy egy jegyzőbíró betanította, hogy felvett egy rossz pufájkát, egy nagy rossz kalapot, osztán a templomudvarba nem is kérdezték, hova megy, úgy nézték, mint egy cigányt, utána kijöttek, hazajöttek oszt itthonmaradtak.”*

Négy megkérdezett egyöntetű válasza a magyar férfiak szovjetek általi deportálására az volt, hogy a hatalom őket megbízhatatlannak tartotta. Hat válaszadó meglátása szerint a magyar férfiakat csak dolgoztatás céljából hurcolták el. A kigyósi adatközlők többsége azt vallotta, hogy azért vitték el a kárpátaljai magyar férfiakat, mert dolgoztatni akarták őket. Viszont volt aki azt mondta, hogy meg akarták gyengíteni a magyar közösséget, és volt olyan vélemény is, miszerint az illető nem érti és nem tudja valódi okát a szovjetek eme intézkedésének. Viszont a balazséri elhurcoltak egyike azt mondta, hogy a magyarságot ki akarták irtani, míg a másik adatközlő azt válaszolta, hogy azokat vitték el, akik magyarnak vallották magukat.

Arra a kérdésre, hogy a hatóságok indokolták-e, hogy miért viszik az embereket Donbászra, az adatközlők majdnem mindegyike azt válaszolta, hogy nem, míg Benéből egy elhurcolt ennek az ellenkezőjét állította, s az indok az, hogy „katonakötelesek voltak és menniük kellett”, illetve egy kigyósi megkérdezett is tudta az okát, ami nem volt más, mint „segítségnyújtás” az oroszoknak.

A mezővári és borzsovai elhurcoltak mindegyike végig ugyanazon a helyen dolgozott. A legkevesebb ideig Károlyi Dezső tartózkodott „hivatalosan” ott, amely mindössze két hetet jelentett, elmondása szerint ő később önkéntesen is visszament még egy évet dolgozni a jobb megélhetés végett. A leghosszabb időt Józán Ferenc töltötte Donbászban, 5,5 évet, a többiek pl. Radvánszky András 7 hónapot, Muzsalyi István pedig 18 hónapot tartózkodott az otthonától távol, míg Tári Béla Borzsováról összesen 1,5 évet. Benében egészen más volt a felállás, egyedül Holozsay István volt végig ugyanazon a helyen, aki 3,5 évet robotolt le a nem éppen emberhez méltó körülmények között. Máté András, aki

önkéntesen ment Donbászra, 4 év után még egy fél évet a Jenákijevi járásban dolgozott, ugyanúgy mint Balogh József, aki 4,5 évet a horlovszkai, majd utána 1,4 évet a Jenákijevi járásban. A kigyósiak mindannyian végig ugyanazon a helyen voltak. A legkevesebb idő 4 hónap volt, a legtöbb 4 év, amit a válaszadók Donbászban töltöttek. De volt, aki 8 hónapot, míg a többi két szemtanú 1,5, illetve 3 évet dolgozott le a munkatáborban. A balazséri túlélők sem dolgoztak ugyanazon a helyen, Medvigy Vilmos összesen 5 hónapot, míg Sirokai Béla 2 évet tartózkodott az otthonától távol. Ezzel ellentétben a makkosjánosi és búcsúí elhurcoltak elmondása alapján ők mindig ugyanazon a helyen voltak, az egyikük 1 évet, míg a másikuk 7 hónapot dolgozott a bányában.

A Mezőváriból elhurcoltak – két adatközlő kivételével –, akiket rögtön dolgozni küldtek – FZO-képzésben részesültek, ennek időtartama a válaszok alapján hat hónapot foglalt magában. Benében mindhárom túlélő kapott gyári-üzemi képzést, csak az időtartamban volt némi eltérés, aki önkéntesen ment dolgozni 2 hetes, míg a másik két adatközlő közül az egyik 6 hónapos, a másik 3 hónapos képzést kapott úgy, mint a borzsavai túlélő. A kigyósiak – egy adatközlő kivételével, mert őt is rögtön dolgozni küldték – elvégezték a fent említett képzést, de ennek időtartama megosztott volt a válaszok alapján: volt aki 6 hónapot tanult, volt aki 3 hónapot, és akadt olyan is, aki csak 15 napig tartó ún. felkészítő „tanfolyamon” vett részt. A balazséri, makkosjánosi és búcsúí elhurcoltak mindegyike részesült a FZO-képzésben, amelyeknek felkészítő ideje 5 – 7 hónap között mozgott.

A munkaköri beosztás kapcsán a benei elhurcoltak vājárként, s aki önként ment, az pedig bányafűróként dolgozott. Mezőváriban a négy túlélő különböző munkakörben tevékenykedett, volt aki asztalosmunkát végzett, volt olyan, aki vagonokat töltött fel szénrel, volt aki bányafűróként dolgozott, s volt, aki csöveket rakott le a földbe. A kigyósiak legtöbbször bányafűróként dolgoztak csakúgy mint a borzsavai elhurcolt, volt aki csillén, s volt, aki egyszerűen szénlapátolóként. Hasonló képet mutat a makkosjánosi, balazséri és búcsúí elhurcoltak munkaköre is: egyikük bányászként, míg a többiek vagy ácsként, vagy kőfűróként funkcionáltak. A munkáért pénzbeli juttatást a mezővári adatközlők közül mindegyik kapott, ami kb. 100–2800 rubel között mozgott, a beneiek közül úgyszintén mind a hárman kaptak, amely 2800–4000 rubelt tett ki. Holozsaj István így emlékszik vissza: *„Az első évben nem vót jó, a második harmadik évben vót a jó. Először nem vót olyan jó fizetésünk nekünk, kihasználtak bennünköt. Szabadságpénz 3400 vót, az a közepes fizetés.”*

A kigyósi öt túlélő közül csak három kapott fizetést, az is kb. 400–500 rubel között mozgott, a többiek pedig ruhát, ételt, szállást kaptak munkájukért cserébe. A balazséri két elhurcolt közül csak egy adatközlő kapott fizetést, az is kb. 60–70 rubel volt, a másik ételt, ruhát kapott ugyanúgy, mint a borzsavai és búcsúí túlélő. A makkosjánosi megkérdezett szintén részesült pénzbeli juttatásban, amely 1200 rubelt jelentett havonta.

A beneiek közül csak egy adatközlő kapott ételt, de azt is úgy, hogyha fizetett érte, a többi két válaszadó elmondása alapján ők saját fizetésükből vásároltak maguknak. Mezővári elhurcoltjai közül ketten kaptak ételt, ketten viszont nem. Akik kaptak, egyikük azt mondta, hogy bár az étel mennyisége nem volt bőséges, de nem éheztek, a másik szemtanú viszont azt állította, hogy bőségesen kaptak enni. A kigyósiak közül négy adatközlő válasza alapján ottlétük alatt mindig kaptak enni, viszont egy válaszadó állítása szerint a fizetésükből kellett ételt venniük, mert máskülönben éheztek volna. A balazséri, borzsavai, makkosjánosi és búcsúí megkérdezettek mindegyike kapott ételt.

A megkérdezettek többsége egybehangzóan állította, hogy tisztálkodásra minden nap nyílt lehetőségük, míg az egyik balazséri elhurcolt emléke szerint hetente csak egyszer volt megengedve, hasonlóan a búcsúí adatközlőhöz, akinek elmondása alapján 10 naponta lehetett csak tisztálkodniuk.

Mindegyikük állítása szerint bármikor írhattak levelet, és küldhettek haza, illetve kaphattak csomagot otthonról (már ha tudták az otthoniak, hogy hol voltak igazából a

szeretteik), viszont érdekes a mezőváriak azon állítása, miszerint a családtagok bármikor meg is látogathatták őket, mert köztudott, hogy ez a legtöbb munkatáborban nem volt megengedett.

Arra a kérdésre, hogy voltak-e más nemzetiségűek velük a lágerben, a többség azt mondta, hogy igen, s az adatközlők válaszait összevetve dolgoztak velük cigányok, kozákok, oroszok, ukránok, moldovánok, lengyelek, németek, ruszinok, beloruszok, észtek, lettek, gruzinok is.

Az adatközlők közül heten nem érezték hátrányát magyarságuknak, viszont másik részük igen, s ez abban nyilvánult meg, hogy nem tudtak orosz nyelven beszélni.

Majdnem egybehangzó válasz született arra a kérdésre is, hogy voltak-e betegek a donbászi tartózkodásuk alatt, a legtöbbször válasza a nem volt, de Mezőváriból Károlyi Dezsőnek munka közben eltört a lába (ráesett a kő), és a benei Balogh József vérhasban szenvedett otléte alatt. Károlyi Dezső elmondta, hogy betegsége alatt nem igazán törődtek vele, csak éppen arra ügyeltek, hogy ne haljon meg, míg a benei adatközlőt megfelelően ápolták és gyógyszeres kezelésben is részesítették. Az egyik balazséri megkérdezett meghülésben szenvedett, aki szintén kapott gyógyszeres kezelést.

A megkérdezettek többségének nincs maradandó betegsége a munkaszolgálat idejéből, kivéve két balazséri, illetve egy kígyósi elhurcoltat, akiknek idegrendszeri, izületi stb. problémái vannak.

Arra a kérdésre, hogy hány ismerős, illetve falubeli volt vele ugyanazon a helyen, az adatközlők többsége nem tudott pontos számot adni, de a beneiek elmondása alapján 2-től 18-ig, a mezőváriból elhurcoltak emléke szerint 4–12, a makkosjánosi adatközlő szerint 40 körül, a borszavai megkérdezett szerint 8–10 között lehetett a számuk, míg a balazséri és búcsúi elhurcoltak emlékei szerint az egész település férfiai, akiket velük együtt hurcoltak el.

A túlélők közül 13-an azt mondták, hogy soha nem bántalmaztak senkit, míg négy adatközlő mondta azt, hogy előfordultak verések a munkaszolgálat teléjesítése alatt. Medvigy Vilmos elmesélt egy történetet ezzel kapcsolatban: *„Jenákijevbe életfogytig rabokkal vótunk, úgy azokkal dógoztunk egy helyen, és azok próbáltak rajtunk mindent csinálni, erőszakot, mindent. Én egy kűfűróval dógoztam, egy 85 kilós kűfűróval és annyira megtámadtak ott bennünket. Mondom a cigánynak, hogy vegyed a lámpát és üsd, vágd mindet! Több mint öt kilós lámpa vót, akkumlátoros lámpa. Felszaladtunk a liftre, a vészcsengőt benyomtuk, annyi vót a szerencse, hogy nem érkeztek beugrani. És ottmaradtak, mi felmentünk, többet nem is láttuk őket.”*

Arra a kérésre, hogy meséljék el egy napjukat a lágerben töltött időről, az adatközlők többsége egységes történetet mondott el. Nézzük, mit is meséltek. Elmondásuk alapján három műszakban dolgoztak napi 8 órát:

1. műszak: d.e.6.00-tól d.u. 14.00-ig
2. műszak: d.u. 14.00-tól este 22.00 -ig
3. műszak: este 22.00-tól másnap reggel 6.00-ig

A beneiek szerint a munkarend a következőképpen nézett ki: mindenki csak egy hónapot dolgozhatott egy bizonyos műszakban, aki viszont a harmadik beosztásban többet „robotolt”, az plusz pénzbeli juttatást kapott. A vezetés nem igazán szerette, ha valaki korábban fejezte be a munkáját, mint az előírt napi norma. Nem voltak pontosan kijelölt szabadnapok, mert azok is le voltak osztva: mikor kire jutott a szabadidő, s az úgy alakíthatta a napját. Ezekben a napokon általában aludtak, vagy a városba, klubokba jártak szórakozni.

Akik a reggeli műszakban dolgoztak, azoknak hajnali 4.00-kor kellett kelni. A munkaidő letelte után természetesen pihenéssel töltötték el az időt, mivel a munkájuk fáradtságos és megerőltető volt.

Eltérő munkabeosztásban voltak a Mezőváriból elhurcolt fiúk/férfiak is, Károlyi Dezső elmondása szerint ők nem a megszabott munkarend alapján dolgoztak: *„Rendes munkarend nem vót, mer mikor bejött a vagon éjjélbe vagy akkor amiko, menni kellett, a vagonnak nem szabad vót állani”*. Viszont náluk is 8 órás munkanap volt megállapítva. A szabadnap is változó volt, Muzsalyi István szerint ki volt számolva, mikor kire esik, Radvánszky András elmondása alapján a vasárnap volt az a nap, amit azzal tölthettek el, amivel akartak.

A balazséri, borzsavai, búcsúi és makkosjánosi megkérdezettek midegyike kivétel nélkül hazaszökött, viszont Bene és Mezővári túlélői közül egy elhurcolt kivételével, mindannyiójukat „hivatalosan” hazaengedték, miután lejárt a kiszabott „munkaidejük”, viszont Radvánszky András nem bírta az ottani körülményeket és megszökött. A szökésről őszintén így beszélt: *„a szökés mindenkinek a saját dója vót”* – ezzel arra akart utalni, hogy senkire sem tudott számítani, csak önmagára. A szökés körülményeire így emlékszik vissza: *„Eljöttünk egész Lembergig, hát ugyi fiatal ember éhen, pénzünk nem vót, hogy felüljünk a vonatra, mer olyan szitunációba estünk, hogy hát ketten vótunk, egy bégányi fiú vót, Gerics Janinak hitták, azt kérdi két jampec, hogy fiúk aszmongya, ti menni akarnátok vonattal? Hát mennék! Hát aszmongya: adjátok ide a pénzt, mer az én testvérem az kasszír. Bementünk mi a kasszához, nem gyóztük kívárni, ammeg egy másik ajtón ement. Ami kis pénzünk vót 11 rubelünk kettőnknek, azt elvitte. No most osztán egy árva kopek sincs. A közeli faluba kódultunk, de ajánlották az emberek, hogy ne menjetek neki a Kárpátoknak, mer akár az alagútba, akár minden hidakat őriznek, kutyával szíjjeltépetnek, ha nem álltok meg, vagy pedig akkor bekísérnek. Jobb ha megvárjátok a vonatot, osztán mentek a vonattal úgy, ahogy eddig jöttetek. És akkor úgy is vót, meghallgattuk a házigazdát, aki vót a munkaadónk. Kimentünk az állomásra, jön a vonat, itt valahon túl a Kárpátokon. A vonatnak ajtaja belülrefele nyílik, tehát minket nem lökött le az ajtónyílással senki se. Hát csak abba az időbe a milicistáknak, a vasúti milicistáknak piros sapkájuk vót. Ammeg megszólal, gyertek utánam! Kettő van, menjünk. Kinyitja egy kabinetet már a vonatba, hát ott má vagyunk 11-en, szintén ilyen szökevények. Mer mondom nem ütlegeltek, hanem ki vót adva, hogy ezeket irányítani kell haza. Majd otthon oszt rendezik sorsukat. Hát el is jöttünk Beregszászig.”*

Medvigy Vilmos így emlékszik vissza: *„Akinek vót pénze, az tudott jönni, akinek nem, az nem tudott jönni. Nekem vót annyi, hogy adtam egynek köcsönt is. De nem együtt jöttünk, mert elszakadtunk egymástól, és hol gyalog, hol vonaton. Mikor hazajöttünk, itthon is csak tovább bújkáltunk. Hát oszt ennek vége lett, utána sikerült, hogy megyek Ungvárra dógozni. Bementem Beregszászba, hogy megcsináltatom a paszportot meg mindent, vót, aki elrendezte ilyen ismerős. Az unokatestvéremnek az apja megismert, ugyi ismert jó. Oszt az meg a milicijának mondja, na itt van aszmondja a fiamnak az unokatestvére, aszmondja menjen Ungvárra dógozni. Osztán engem abban a pillanatban letartóztattak és elvittek. Osztán akkor kaptunk négy hónapot. Elítéltek, Jenakijevben ítéltek el, már az utolsó hónapom vót. Azt mondták, akkor, hogy gondoljam meg, menjek vissza dógozni. Mondom, hogy eszem ágába sincs! Letőtöttem azt a hónapot még, oszt hazajöttem. De 46 kiló vótam kabátostul, mindenestül. Annyira lefogytam. Az anyámmal szembe mentem és nem ismert meg az állomáson.”*

A kigyósi megkérdezettek közül csak kettőt engedtek „hivatalosan” haza, a többiek mind megszöktek. A szökések nagyon nehezek, kimerítőek, néha erőt próbálóak voltak. Számos akadályon kellett végigmenniük azért, hogy végre hazajuthassanak. Csok András elmondása alapján ő egyik társával szökött a vonat ütközőjén megbújva, és Szolyván, majd Kovászón keresztül végül is hazaérkezett. Végh István is kisebb csoporttal ugyanúgy, a vonat ütközőjén szökött haza. Viszont ők a Kárpátokon is áthaladtak gyalogosan, mezít-láb, hogy a hidegtől és a jégtől a lábuk a duplájára dagadt, de végül ők is szerencsésen

hazaérkeztek. Érdekes és meglepő volt Sass József szökése/szöktetése is, ami a többiekhez képest eltérő volt és nem mindennapi, amit ő eképpen mesélt el:

„A szökésem meg volt játszva. Nekem leküldtek egy eredeti paszportot. Én magam jöttem, de velem vót az édesapám, s aki jött utánam, annak az apja Oroszországban vót, és ű is rendesen beszélt oroszul. Bementünk Horlovkáig, és ottan felültünk egy teherautóra, és akkor bementünk Sztalinovig (ma Donyeck). Ottan ez kerített kvártélyt nekünk, hogy hol aludjunk. Aztán megvette a jegyet mindenkinek, és jöttünk egészen Lembergig. Lembergben űktőlük elváltunk, és édesapám kitalálta, hogy vegyünk repülőjegyet. Megvettük a jegyet este. Ott vót egy tag, aki Beregszászban dolgozott a nyomozóosztályon, és megkérdezte, hogy hova mennek? Nekem már gyanús vót, mert a paszport még akkor nem az enyém vót. Mondom, ha elkapnak, akkor baj lesz. De oszt nem vót semmi. Nyóc órakor kellett vóna indulni a gépnek, de a gép nem indult, mert rossz voltaz idő. De a paszport a határőrnél vót, mert a határőr csinálta a beszállást. Na fogtuk magunkat és leültünk enni, mert má éhesek vótunk. Fél tizenkettőkor azt mondták, hogy indul a gép. Menni kell beszállásra. Hát még akkor is esett az eső.

A határőr ott állt a gép szárnya alatt, és kiáltotta a nevét annak, akinek menni kellett oda bemutatkozni. A paszportot ideadta, és be a gépbe! Az egy régi katonai gép vót, kétoldalt falóca. Felszálltunk. Elértünk a Kárpátokba, és a leszállás olyan rossz vót, hogy hát Máté István még beteg is lett. Na leértünk. Hát akkor még taxik nem vótak egyáltalán, hanem ilyen fiákerrek. Mondta, hogy nem bír jönni, ülünk fel egy fiákerre. Felültünk a fiákerre! Bejöttünk Ungvárig. Bementünk Ungvárra a Vérke-partra, ott állt két jenki német busz, ami valamikor a németeké vót. Az egyikbe megvettük a jegyet, beszálltunk. Az is beszállt. Na mindegy mondom, én elmentem hátra. És akkor indulni kén elfele, de a busz nem gyűl be. Hát ki kell szállani, a buszt meg kell nyomni. Kézzel kellett nyomni jó 50 méteren, míg begyűlt. Na oszt végül beültem megint hátra. Mondtam, hogy hát Munkácsra megyek, és Gejőcre való vagyok.

Munkácson a városháza előtt megálltunk, kiszálltunk. Ottan ilyen szódavizet árultak, édesapám mondta, had igyon vizet, addig elmegy az a tag. Kijöttünk, nem is láttunk senkit. Jövünk végigfele a Beregszászi úton, ott meggyet árulnak. Na vegyünk meggyet! Pakolom befele a zsebembe, na erre csak a tag megáll mellettem, ű is vesz meggyet. Na mondom, itt bajba leszek. Na akkor megindultam visszafele. Két vagy három hétig még Munkácson vótam avval az idegen paszporttal, az egyik ismerősömnél. Munkácson vótam, míg le nem küldték az eredeti paszportomat.”

Bár Bodnár Ferencnek sikerült hazaszöknie, mégsem érezhette magát teljes biztonságban, mivel utána újabb megpróbáltatások vártak rá, amit így mesélt el:

„Hazaszökésem után nem kerestek. Itt akkor két milicista vót. Vót egy főnök meg egy tanuló. A tanulót a főnök képezte kifele és a tanuló szerette nagyon a bort, és akkor vót régi borunk itthon. Az eljött mindennap megnézegetni. Ha aludtam, akkor így megveregetett, aludj nyugodtan, én vagyok Pista bácsi azt mondja, csak a főnök az, mondták a szüleim neki, hogy intézze el már, hogy ne hijanak bíróságra, adnak három ezer rubelt. És akkor azt mondta, hogy jó, beszél a főnökkel. A főnök azt mondta, nem, csak ötér. Hát a két öregnek honnét vót annyi pénze, mikor még nyugdíj se járt semmi. Itt vótak kolhozborjúk, nagy istálló vót itt, apám azt gondozta, arra löktek pár rubelt, abból éltek. Úgyhogy eljött aztán az ítéletnap, Seregi Palinak hitták, az feladott a bíróságra, hittak, mentünk, így aztán a rendes ítéző bíróék odavótak Ungváron valami nagy tárgyaláson, és Búcsúbul lett a helyettesei, a bíró vót, az vót a helyettese meg az iskolaigazgató, Lázárnak hitták. Csakhogy azok ítélték, úgyhogy neki nem szabad vót megcsinálni, hogy semmire ne ítéljenek, hanem elítéltek hat hónapi kényszermunkára. Ez vót ilyen évutója. Január vagy februárba meghalt Sztalin és letelt. Ennyi.”

Papp János is érdekes történetet mesélt el a szökését illetően, mivel donbászi felettese volt az a személy, aki figyelmeztette az ott dolgozó magyar fiatalokat, hogy semmilyen

következménnyel nem fog járni az, ha elszöknek a bányából: „Mi már dógoztunk rendesen, fizetést kaptunk. Oszt egyszer azt mondta a főnökünk, egy fiatal főnök volt, egy brigadéros, azt mondja, hogy sokan elszöktek. Mi vótunk majdnem a legutolsók, és azt mondja, hogy akik elszöktek, nem mennek a csurmába, nem fogják bántani, mert Sztálin beadta az amnesztiát. Ez vót körülbelül június, júliusba vót ez az amnesztiaszerűség. Másnap már a vonaton vótunk. A vonaton jöttünk. Négyen elindultunk, négy haver, négy jánosi és így kerültünk haza, szertesijjel, jegy nélkül. Fáradtak vótunk, láttak ott a milicisták, vonatban bújkálni kellett, az ütközőkön jöttünk meg a tetején. Elkaptak, és aláírtam, hogy megyek vissza. A katonák látták, hogy miféle vagyok, ültem, egyedül vótam, már a többi akkor mind szertesijjel. Négyen elindultunk, négyfelé jöttünk, talán a leghamarabb jöttem haza.”

Eljutottunk a téma azon részének elemzéséhez, amelyben megvizsgáljuk a hazaérkezés utáni időszakot, vagyis azt, hogy az elhurcoltaknak miként is sikerült beilleszkedniük „régii” környezetükbe a donbászi megpróbáltatások után.

Hazatérésük után a megkérdezett települések elhurcoltjainak majdnem mindegyike talált munkát, két adatközlő kivételével: Holozsay István (Bene) – nem tudott ukrán nyelven beszélni, illetve Papp János (Makkosjánosi) – akinek személyi igazolványa Donbászon maradt, s ezért eleinte nem tudott munkát kapni. Ő így emlékszik vissza: „*Hát én nem kaptam addig munkahelyet, míg nem vót paszportom, oszt majd feketén. Vót egy jó barátunk itt, oszt az majd csináltatott nekünk paszportot, majdnem egy év múlva*” – többiek könnyen tudtak munkahelyet találni, és egyikük sem érezte hátrányát annak, hogy elhurcolták. A megkérdezettek mindegyike bárkinek elmondhatta, és el is mondta, hogy mi történt vele a donbászi munkaszolgálat ideje alatt. Ezt főleg a családdal, rokonokkal, ismerősökkel osztották meg.

Kártérítést a megkérdezettek közül senki sem kapott. A borzsovai, benei, illetve mezővári túlélők közül egyikük sem igényli, ellentétben egy balazséri elhurcolttal, aki Ukrajnától várna azt. A kigyósiaknál egy adatközlő kivételével mindannyian igényelnének. Van, aki Magyarországtól, Svájtól, és van olyan is, aki nem tudja, hogy kitől is várna valójában a kártérítést.

Arra a kérdésre, hogy haragszanak-e a donbászi események miatt az elhurcoltak, többségük azt válaszolta, hogy nem, kivéve egy kigyósi szemtanút, aki magát a szovjet rendszert okolja a történet miatt.

A válaszadók többsége nem haragszik, de nem is sírja vissza az akkori rezsimit, de volt olyan is, aki erre nem tudott választ adni, illetve a kigyósaik között akadtak jó néhányan, akik haraggal emlékeznek vissza a szovjet rendszerre.

A 17 megkérdezettből 15-nek maradtak tárgyi emlékei a Donbászon töltött időszakáról, ezek főleg fényképek és feljegyzések.

A kutatásunk utolsó nagyobb egységében a megkérdezettek jövőképre szeretnénk rámutatni, ők, akik több rendszerváltást is megélték, hogyan is látják a kárpátaljai magyarság ügyét, a fennmaradás esélyeit.

A megkérdezettek közül a jelen időben egyikük sem tagja semmilyen pártnak vagy szervezetnek.

Arra a kérdésre, hogy melyik országot nevezik anyaországuknak, a válasz már megosztott volt. A többség (11 fő) Kárpátalját jelölte, míg négy adatközlő Magyarországot, egy megkérdezett viszont Ukrajnát nevezte anyaországának, s volt, aki nem tudott erre konkrét választ adni.

Szülőföldjeként a többségük – egy benei adatközlő kivételével (nem tudja), illetve egy kigyósi elhurcoltat (Ukrajnát tartja) – Kárpátalját nevezte meg.

Arra a kérdésre, hogy szerintük melyik rendszer idején volt jobb élni, egészen eltérő válaszok születtek. Őt adatközlő Magyarország kötelékében „érezte” jobban magát, illetve három elhurcolt a csehek alatti időt vélte a legjobbnak. Egy túlélő viszont a Szovjetuniót nevezte meg, míg a többiek nem tudtak erre a kérdésre választ adni.

Arra, hogy milyen érzéssel tölti el őket az, hogy magyarként élnek Ukrajnában, megosztott válaszok születettek. Voltak, akiket közömbösséggel töltött el, volt, aki természetes dolognak tekintette, de a legtöbbjüket büszkeséggel tölti el.

A válaszadók véleménye/meglátása megegyező volt abban a kérdésben, hogy hogyan látják ők a kárpátaljai magyarság ügyét, a fennmaradás esélyeit. Heten azon a véleményen vannak, hogy Kárpátalján mindig lesz magyar közösség, viszont három elhurcolt szerint a kárpátaljai magyarság jövője Magyarországtól függ. Mászt állít két adatközlő, akik szerint a magyarság fennmaradása az ukrán hatalmi politikától függ. A többi megkérdezett erre a kérdésre nem tudott választ adni.

Egy válaszadó kivételével (Máté András, Bene – nem tudja) a többség azt mondja, hogy nem ítélik el azokat, akik kivándorolnak Magyarországra. A kigyósiak közül hárman éppen az ellenkező véleményen vannak, ugyanezt az álláspontot képviseli a borzsovai, a búcsúí, illetve a másik balazséri túlélő is, de akadt olyan kigyósi válaszadó, aki azt mondta, hogy ha lenne lehetősége rá, akkor ő is elmenne.

Meglepő, hogy ezek a fiúk/férfiak mennyi szenvedésen és megaláztatáson mentek keresztül a szovjet rendszer politikája miatt, és mégis mindannyian azt mondták, hogy nincs harag a lelkükben a donbászi események miatt.

Az utolsó záró kérdésre, hogy a megkérdezettek kikről tudnak még, akik életben vannak, a válaszadók közül volt, aki már nem tudott mondani senkit, a többiek pedig szinte ugyanazokat nevezték meg, azaz egymást. Viszont két adatközlő Benéből és egy Makkosjánosiból más személyekre is emlékezett, név szerint:

Prófusz József, Beregszász

Barkaszi József, Gut

Szanyi József, Bégány

Badó József, Rafajna

A túlélők elmondásai alapján sok olyan kérdésre kaphattunk választ, ami nagy segítséget jelentett a kutatásunkban. Emellett betekinthettünk azon szerencsétlenül járt kárpátaljai magyar fiúk/férfiak életének egy olyan szakaszába, melyre fájdalmas volt visszaemlékezniük, a szovjet rezsim eme intézkedése kitépett egy részt az életükből, amit már senki nem adhat vissza nekik, meggyötörte őket emberileg és lelkileg egyaránt, de a rossz emlékek ellenére mégis válaszoltak az általunk feltett kérdésekre, ezzel segítve munkánkat. Köszönettel tartozunk nekik érte!

IRODALOM

Molnár D. E.–Tóth Zs. (2009). A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról donbászi kényszermunkára. – In: „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini lágerekbe 1944/45-1955. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre. Pécs, 228.

Svetkó Erzsébet (2003). A donbászi munkaszolgálat. – In: Köz-politika. Beregszász, 56.

Svetkó Erzsébet (2005). Nemzetiségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépítésének idején. – In: Diákok és fiatal kutatók tudományos konferenciájának anyagai I. Beregszász, 6.

LEVÉLTÁRI SAJTÓANYAG JEGYZÉKE

Sz.n.: A doneci szén. – In: Vörös Zászló. Beregszász. 1947. X. 23., 3. évf., 85 (189). szám, 1.

Sz.n.: A donbászi bányászok csúcsteljesítménye. – In: Vörös Zászló. Beregszász. 1948. III. 21., 4. évf., 25 (245). szám, 2.

Sz.n.: – In: Vörös Zászló, 4. évfolyam, 20. szám, 1948. március 4., 1.

Sz.n.: „Levél Donbászból.” – In: Vörös Zászló. Beregszász, 1948. IV. 15., 4. évf., 32 (252). szám, 2.
Sz.n.: „Üzenet a Donbászból!” – In: Vörös Zászló. Beregszász. 1948. II. 26., 4. évf., 18 (238). szám, 1.

ADATKÖZLŐK

Mezővári

Józan Ferenc: 1928. 12. 03.
Károlyi Dezső: 1931. 01. 25.
Muzsalyi István: 1935. 04. 05.
Radvánszky András: 1927. 07. 22.

Bene

Balogh József: 1932. 02.02.
Holozsay István: 1925. 09. 24.
Máté András: 1928. 08. 28.

Borzsova

Tári Béla: 1931. július

Búcsú

Bodnár Ferenc: 1934. 03. 20.

Makkosjánosi

Papp János: 1933. 12. 04.

Balazsér

Sirokai Béla: 1929. 04. 01.
Medvigy Vilmos: 1929. 03. 25.

Kígyós

Csok András: 1927. 10. 06.
Sass József: 1928. 03. 21.
Kész Balázs: 1928. 06. 10.
Végh István: 1928. 06. 21.
Markó János: 1930. 03. 10.